

HATIR
AT
G
I
LPATI
CIHAD
BABAN
K

Politika Galerisi

BİR DEVRİN HÜKÜMRANLARI

İçindekiler

Hakkı Devrim	7
Başlarken.....	11
Celâl Bayar	15
Mareşal Fevzi Çakmak	79
Adnan Menderes.....	129
D.P. Grubunun Kararları ile Mutabakat Halinde Değiliz	211
D.P. Programını Alkışlayan Eller	215
Yazık Oldu	219
İsmet İnönü	283
Fuat Köprülü.....	355
Fevzi Lütü Karaosmanoğlu	377
Ekrem Hayri Üstündağ	399
Samet Ağaođlu	419
Ahmet Tahtakılıç.....	441
Osman Bülükbaşı.....	471

Başlarken

Roma'da, parlamento binası olan meşhur Montecitorio Sarayı'nın birinci katında, duvarları göz alıcı goblenlerle süslü, dikdörtgen uzun bir salon, İtalyan milletine hizmet eden insanların büstleriyle süslenmiş, bir galeri haline getirilmiş... İtalya, geçmişiyile yarını arasındaki bağları sanat yoluyla kurmakta çok usta olduğu için, bu galerinin içinde tarihte dolaşır gibi dolaşırsınız. İkişer metre mesafeyle hep tarihin size tanıttığı yüzler karşınıza çıkar. Yaşınız ilerlemişse, gazete sütunlarına geçen isimlere rast geldiğiniz zaman bu kimseler beyaz mermerin soğukluğunu size unutturarak gözlerinizin içine bakarlar. Bunların her biri memleketlerine hizmet etmiş olan insanlardır. Doğmuşlar, ölmüşler, şimdide hafızalarda yaşasınlar diye bu galeriye yerleşmişlerdir.

Çok defa Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'mizde de böyle bir galeri kurulsun diye düşündüm. Meclis sorumlularına bir de yazılı öneride bulunduğumu hatırlıyorum. Biliyorum ki Türkiye'deki kıymet yargıları çok sübjektif olduğu için, beş kişi bir araya gelse, Ankara'daki Meclis galerisine büst olarak yerleştirilecek vatan hizmetkârlarının üzerinde birleşmeleri zor olur; buna rağmen bu adımı atmalıyız fikrinde, bugün de ısrar ediyorum. Belki İtalya'da olduğu gibi, birçok büstle meclisteki salonumuzu süsleyemeyiz ama, memleket için

içtenlikle çaba göstermiş beş on büyük isimle işe başlamak pekâlâ mümkün olur. Böyle bir minnet borcunu ödemenin zamanı gelmiştir kanısındayım.

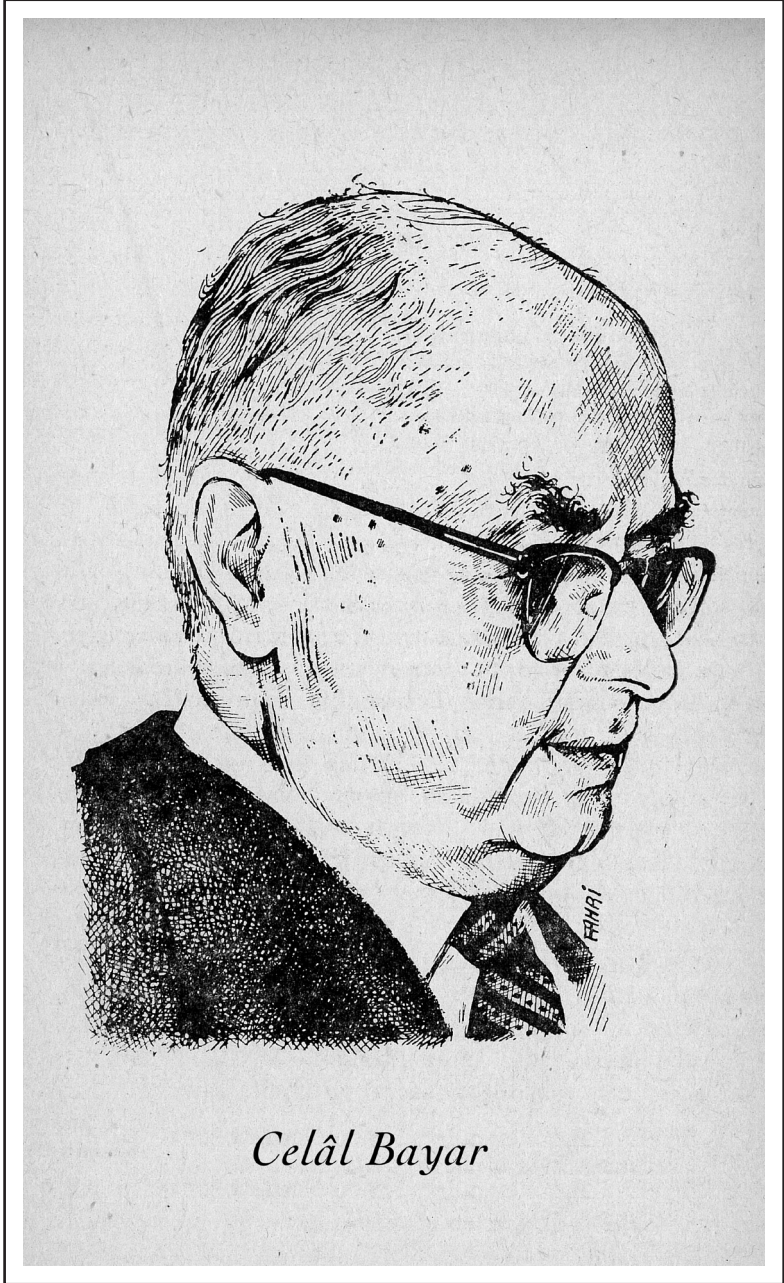

Ben, Monteciterio Sarayı'ndan esinlenerek, bu yazı serisine *Politika Galerisi* ismini vermek istedim. Bu, elbet benim kafamın içinde yaşayan bir galeri olacaktır. Bir farkla ki, Monteciterio Sarayı'nda hizmetleri üzerinde ittifak kazanmış insanlar yerine benim politika galerimde 1946'dan bugüne kadar tanıdığım, Türk siyasal hayatında iyi ve kötü tartışmalara ve yargılara sahip olmuş insanlar yer alacaklar ve ben onları size, bildiğim ve yalnız kendi tanıdığım gibi anlatacağım.

Bahis konusu edeceğim kişiler bir arada ve aynı olayların içinde yaşamış olduklarından, onlardan teker teker bahsederken, iç içe münasebetler yüzünden onları bir büst veya portre yapar gibi birbirlerinden kesin çizgilerle ayırmak da mümkün değildir.

Amacım biyografik bir eser meydana getirmek olmadığına göre, otuz beş yıla yaklaşan gazetecilik, yirmi beş yıla ulaşan politika yaşantımın içinde, tanıdıklarımı tanıdığım gibi, içinde beraber yaşadığımız olayların diliyle size tanıtmaktır. Tanıdıklarımı, tanıdığım gibi dedim; bu sözden de anlaşılıyor ki bu kitap, ben ne kadar objektif olmak istesem yine sübjektif bir nitelik taşıyacaktır. Ne var ki, ben son çeyrek yüzyılın çalkantıları arasında yalnız olayların diliyle konuşmak sınırında kalacağım. Benim gibi, bildiği ve gördüğü kadarını ortaya koyacak olanlar da, olaylara bir gün tepeden bakacak tarihçiye belki büyük gerçeğin sentezini yapmak için bu tanıklıklarla yararlı olabilirler. Belki bu yazılar, meraklı okuyucular için, bazı olayların neticelerini daha derinden anlamaya da yardım edebilirler.

Bu kadarcık bir hizmet, kaderin sevgiyle politika arenasında bazen seyirci, bazen dövüşçü olarak yer almış olan bana, hiç şüphe yok kıvanç verir.

Celâl Bayar

Celâl Bayar

“Mutluluk da, mutsuzluk da geçmişteki davranışlarımızın neticesidir. Mutlusanız mutluluğun, mutsuzsanız mutsuzluğun sebebinin kendi hareketlerinizde arayınız.”

BUDDHA

1945 yılının tatlı bir sonbahar akşamı, eylül ayının ikinci haftası, Bursa’da Çelik Palas’ın Amerikan barında, Atatürk’ün eski içişleri bakanı merhum Şükrü Kaya ile, yaşlarımızın araya koyduğu mesafe içinde tartışıyorduk. O, benim Celâl Bayar’ın 5 Kasım 1945 tarihinde milletvekilliğinden istifa etmesi nedeniyle yazdığım makaleyi eleştiriyordu. Babamın ve amcamın arkadaşı olması ve beni daha Galatasaray’daki öğrencilik zamanımdan tanınması dolayısıyla, bana karşı duyduğu sevimli bir yakınlıkla: “Cihadcığım, diyordu, ben Bayar’ı iyi tanırım, göreceksin, yavaş yavaş siyaset alanından uzaklaşacak. İnönü hayattayken onun karşısına geçerek mücadeleye girişmesi mümkün ve muhtemel değildir.”

Halbuki ben, o gün Bursa’ya gelen *Tasvir* gazetesinde bu kanaatin tam tersini savunmuştum. Bayar iki satırlık bir mektupla milletvekilliğinden istifa etmiş, bu istifasına hiçbir gerekçe eklememişti. Mektubunda sıhî sebeplerden bahsetme-

mişti. Kamuoyuna karşı bir mazeret sunmak lüzumunu duymamıştı. Eğer Şükrü Kaya'nın iddia ettiği gibi, siyasî hayatı terk etmek niyetinde olsaydı, seçimlere kadar bekler ve sessiz sedasız, arkasına bakmadan meydandan uzaklaşabilirdi. Yeni seçimlere ya bir yıl vardı ya biraz daha fazla... Bu süreyi bile beklemek zahmetine katlanmaması onun, politika yolunda yeni bir şeyler tasarladığını göstermiyor muydu?

Şükrü Kaya'nın intibaları zengindi. O, bu intibalardan ve gelmiş geçmiş olaylardan kuvvet alarak konuşuyordu: "Yani ne yapacak? diyordu, "Parti kurup İnönü'nün karşısına mı çıkacak? Hayır hayır, o bu işe hiçbir zaman cesaret edemeyecektir."

Atatürk devrinin ve İnönü kabinesinin içişleri bakanı bu düşüncede yalnız değildi. Peyami Safa merhum da onun gibi düşündüğü için, *Tasvir*'de yazdığı bir fıkrada Bayar'ın istifasını bahis konusu etmiş, Bayar'ı şiddetle hırpalamıştı. Peyami'ye göre Bayar; devrini kapatmış, iktisat bakanlığında ve İş Bankası'nda güttüğü yâran zengin etme politikasıyla kendisini aşındırmış bir insandı. Benim makalemse hem kendi düşüncemi açıklıyor, hem de dolayısıyla Peyami'nin gene bizim gazetemiz olan *Tasvir*'de yazmış olduğu fıkraya cevap veriyordu. Bana belki bu yazıyı yazdıran, kendimin bile sezemediğim gizli ve hissî sebeplerin arasında, Bayar'ı, tek parti idaresine karşı aktif muhalefet politikası içinde görmek ve onun memlekette o tarihlerde hasretini çektiğimiz çok partili hayata yardımcı olmasını istemek eğilimiydi. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'nı burnu kanamadan geçiren Türkiye'de, demokratik özgürlüklere yer vermenin sırası gelmişti.

Bunu söylerken, belki de şuurumuzun altında; yetişmekte ve palazlanmakta olan bizim kuşağın yüzüne, o tarihlere kadar politika kapılarını kapalı tutan kodamanlara karşı duyulan tepkinin de etkisi vardır.

Bursa'da hatırası hafızamda canlı olarak yaşayacak bir akşam geçiriyorduk. Şükrü Kaya da artık milletvekili değildi. Kalamış'taki köşküne çekilmiş, eski günlerin zengin ve renkli anılarını tada tada anlatan ve geleceğin sorunlarını da kafasında şekillendirmeye çalışarak faal hayattan hüsranla ayrılan bir emeklinin hayatını yaşıyordu.

"Bayar hiçbir şey yapamaz!" derken, acaba politikadan kendisine rağmen uzaklaştırılmış bir insanın kendi durgun tutumuyla Bayar'ı mukayese etmesi gibi bir ruh hali içinde olmasındı?

Geç vakitlere kadar konuştuk. Ben bir ihtimalin savunmasını, temennilerimle sarmaş dolaş ederek içtenlikle yapıyordum; o da böyle bir ihtimalin mümkün olmadığını gelmiş geçmiş olaylardan çıkardığı anlamlarla ispata çalışıyordu.

Ankara'da da Şükrü Kaya ve Peyami Safa gibi düşünenler veya öyle düşünmedikleri halde, millî şefin hoşuna gider diye, onlar gibi hüküm verenler çoktu...

Bayar, İnönü'nün karşısına nesiyle, kimlerle çıkacaktı? Çıkarsa bile ne netice alacaktı? Serbest Fırka tecrübesinde Fethi Okyar'ı bizzat Atatürk teşvik ettiği halde, bu tecrübe uzun sürmemiş, Fethi Okyar, İnönü'yle çarpışırken, daha ilk rauntta ringi terk etmeye mecbur olmamış mıydı? Millî şefle çarpışmak kimin haddine düşmüştü?

Suat Hayri Ürgüplü'den dinlemişim. Bayar'ın istifasından kısa bir süre sonra, hipodromda Cumhurbaşkanlığı koşusunda tribünde yer alan Halk Partili kodamanlar bu olayı inceleyenlerken, hepsi Bayar'ın istifasını Şükrü Kaya gibi yorumlamışlar ve kanaatlerini İnönü'ye o yolda açıklamışlardı. Bunun üzerine İnönü, o zamanlar gümrük ve tekelleşen olan Ürgüplü'ye dönmüş, "Sen ne diyorsun?" diye sormuş; Ürgüplü de, "Paşam, siz Bayar'ı hepimizden iyi tanırırsınız. Mizacını hepimizden iyi bilirsiniz. İnatçıdır diyorlar, eğer dedikleri gibi

inatçıysa o zaman politikayı terk etmeyecek, mücadele edecektir” cevabını vermiş.

İnönü bu sözleri dinledikten sonra, “Evet, çok inatçıdır, ben de Ürgüplü gibi düşünüyorum” karşılığında bulunmuş.

Çelik Palas’taki konuşmalarımız; etrafımızda bizi dinleyenlerin, gecenin ilerlemesi dolayısıyla, Atatürk’ün heybetli içişleri bakaniyle bizi baş başa bırakmalarından kısa bir süre sonra sona erdi. İkimiz de, “Bakalım felek ne gösterecek?” diyerek birbirimizden ayrıldık. Tartışma düşündürücü olmuştu, ama benim uykumu kaçırmamıştı. Bu konuşma kanaatlerimi sarsmaya yeterli olmamıştı. Netekim olayları yorum tarzında haklı olduğumu beş on gün sonra anlayacaktım. Merhum Şükrü Kaya ile yaptığımız bu konuşmadan kısa bir süre sonra Büyükada’ya giderken 17.50 vapurunun güvertesindeki lüks mevkide Kılıç Ali’yle karşılaştım, o da Atatürk’ün vefatından sonra politikanın dışında kalmıştı. Marmara rüzgârı kravatlarımızı uçurup saçlarımızı karıştırırken, Kılıç Ali bana birdenbire: “Bayar, dedi, senin makalenı okumuş, fevkalade mütehassis olmuş.” Bu sözü fırsat bilerek, Bursa’daki tartışmanın etkisiyle, karşımdakine sordum: “Makalemde yazdığım gibi, onun tekrar politika hayatına atılacağı hakkındaki düşüncem doğru mu?”

Kılıç Ali, elini makineye kaptırmak istemeyen kurt bir makinist haliyle: “Bunu bana sorma, dedi, çok merak ediyorsan kendisine danış!” ve ilave etti: “Rica etsem çarşamba günü öğle yemeğine bana gelir misin? O gün Bayar da gelecek, hem merakını giderirsin, hem kendisini tanımak imkânını bulursun. O da her halde seni tanımış olmaktan çok memnun olur!”

Bayar’la ilk konuşmamızı Harbiye’de, Orduevi’nin karşısında Elirak Apartmanı’nda yaptık.

Ben söz verdiğim saatte Kılıç Ali'nin apartmanına geldiğim zaman, Bayar'ı orada, eski arkadaşıyla dertleşirken buldum. Kendisini ilk defa o tarihten yirmi iki yıl evvel babamla bir Zonguldak dönüşü Seyrisefain vapurunda, düşünceli ve durgun haliyle Karadeniz'in ufuklarını seyrederken uzaktan görmüştüm. O tarihte imar ve iskân bakanıydı.

Burnunun altında iki benek gibi ince bıyıkları vardı. Başında gri-siyah astragandan bir kalpak... Bugün de o gün gibi düşünceli ve durgundu. Yüzü biraz daha yorgun görünüyordu. Bıyıkları kalmamıştı. Sofraya oturmadan evvel, Atatürk devrinin iki tanınmış insanından Atatürk'e ait bir iki hatıra daha dinledim. Sonra Bayar, konuşmaların tabîî akışı içinde, yazımdan çok mütehasis olduğunu söyledi. Bu memnunluğun, yeni bir siyâsî hareketin habercisi olup olmadığını sorduğum zaman, "Hiçbir şey belli olmaz!" cevabını verdi.

Sofrada Bayar temkinli konuşuyor, zaman zaman iltifat ediyordu. Bir şeyler öğrenmek için çırpınan bu genç gazeteci ise, vakit geçtikçe için için ve kendi kendine sızlanıyordu.

Nihayet sabredemedim, arzu ve temennimin yakın gelecekte doğup doğmayacağı merakı beni ateşlendiriyordu:

– Beyefendi, dedim, bugün herhangi bir kimse yeni bir parti kuracak olsa, bu partinin başına Serbest Fırka'nın başına gelen, gelebilir mi?

Bayar, çatal ve bıçağını tabağına bıraktı:

– Artık bir daha böyle bir şey olamaz! dedi.

– Sizde bu emniyet varsa partiyi kuracaksınız!..

Kaşlarını, çehresine ciddiyet vermek istediği zamanlarda olduğu gibi çattı:

– Bir parti kurmaya karar verirsek, yani memleketin şartlarını böyle bir teşebbüs için uygun görürsek beraber çalışırız değil mi Cihad Bey?

O kararlı olduğu teşebbüsü bir anda açıklamak istememiş, şartlı konuşarak benim düşüncemi öğrenmek istemişti. Ben- se, bu sualden memnun olmuşum. Fakat bu memnuniyetin bağlayıcı kapanına balıklama atlamak da istememiştim. Onun için ortalıkta birkaç saniyelik bir durgunluk oldu, bu durgun- luğu ev sahibi, kirpiklerini, Bayar'ı tasdik etmem için aşağıya doğru birkaç kere indirip kaldırdıktan sonra bozdu:

– Cihad Baban, memlekete çok hizmet edecek bir arkadaşdır, dedi, ben kendisini çok severim.

Bu müdahaleyle, tereddütlü bir cevap vermeme mani olmak istemişti.

Evdeki konuşma burada bitti. Biraz sonra, parlak güneşli, ılık bir gün, Bayar'la, Elirak Apartmanı'ndan Taksim'e kadar, yan yana yürüyorduk... Ben kararlı, fakat kararını açıklamanın henüz zamanı gelmediğine kâni bir insanla karşılaştığım ka- naatini taşıyordum. Samimi inancım, memleketin artık ne is- tediğini bilir, yapıcı bir muhalefete kavuşacağı merkezindeydi. Türkiye de, Avrupa'daki memleketler gibi, fikir, söz, top- lanma özgürlüğünün nimetlerinden istifade edecekti... Bu işi tecrübesiyle, Atatürk'e bağlılıkla, inkılâplara olan saygısıyla başarabilecek tek insan Bayar, kendisini yeni ve mukaddes bir misyona hazırlıyordu.

Bayar'ın kuracağı muhalefet partisi, devrimler için teminattı.

Memleketin bağına saadetin güneşi galiba doğmak üzereydi.

Ne ekonomik durumu düşünüyor, ne nüfus artışının yarata- cağı tesirleri hesaplıyordum. Ne enflasyon, ne yobazların de- magojisi hatırıma geliyordu. Hele açılacak yeni mücadelede ordu faktörünün mevcudiyeti aklımın köşesinden bile geçmi- yordu. O zaman benim gibiler için, varsa yoksa özgürlüktü... Evet, babalarımızdan bize miras kalan hasret gidecek, yerine söz, fikir, basın hürriyeti gelecekti. Oylarla iktidarlar değişe- cekti. Mutluluk kapımızı artık çalıyordu.

Ben, bütün bu düşünceler içinde, Taksim’de birbirimizden ayrılacağımız zaman, gizlemek istemediğim bir sevinçle kuş gibi uçuyordum. Vatandaşları birbirine düşman eden, kardeşler arasına soğukluk sokan İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf kavgalarından, Terakkiperverlerin istemeyerek uyandırdıkları ayaklanmalardan, en iyi niyetlerle kurulan Serbest Fırka’nın bile, istemeyerek de olsa, Atatürk’e karşı nankörlüğü somut hale getirmiş olmasından acı duyan her aydın gibi, ben de bu seferki tecrübenin başarı kazanmasını çok, çok arzuluyordum.

Tek parti iyi bir şey değildi. İnönü’nün de sonradan söylediği gibi, “Tek parti, köşe başını tutan ve sırtını iktidara dayayan her vatandaşı, küçüğe karşı zalim, kendinden büyüğe karşı da haysiyetsiz bir uşak haline getiriyordu.” Yeni bir parti tecrübesinin zor olacağını görmüyor değildik. Fakat, artık inşallah bu sefer Rubikon’u aşacak, selamete çıkacaktık. Bugünden çok farklı olarak, o zaman memleketin bütün aydınları da, hürriyet gelir gelmez her şeyin değişeceğine kâni idiler. Özgürlüğün sihirli varlığı her kördüğümü çözecekti. Ne ekonomik durum, ne köylünün kalkınması, ne sosyal adalet ilkelerinin tatbiki, hiç kimseyi ilgilendirmiyor; yurdu baştanbaşa mamureye çevirecek, her yuvaya saadeti sokacak bir tılsım, özgürlük zannediliyordu. Evet, keyiften uçuyordum. Artık savaş yıllarında olduğu gibi biz gazeteciler, polis müdürlerinden, savcılardan, hatta ticaret ofisi idarecilerinden, basın yayın genel müdürlerinden her gün yeni bir direktif almayacak, her Allah’ın günü mahkeme kapılarında, mübaşirlerin dik sesli davetleriyle heyecanlanmayacaktık!

O kanaatteydim ki, yalnız hürriyetin gelmesiyle bile asık suratlar çözülecek, tehdit edici korkutan davranışlar kalmayacak, baskının riyakâr ettiği insanlar, namuslu olacaklardı.

Bayar, Köprülü, ve Koraltan, Menderes'le birlikte, Türkiye'nin çok partili demokratik nizama yönelmesi gerektiğini belirten 7 Haziran 1945 tarihli meşhur önermelerini gruplarına vermişler, bu önerge büyük tepkilerle karşılanmıştı.

Halk Partisi Grubu, millî şef İnönü'den çok gerilerde dolaşiyor, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yeni fikirlere kulağını tıkıyor, kalmak istiyordu.

Menderes'in, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi'ni Meclis'çe tasdiki dolayısıyla verdiği demeç, Halkçılar nazarında kötü niyetli bir tahrik konuşması olarak nitelenmişti.

Rahmetli Mümtaz Ökmen onu kürsüden, ağır şekilde azarladı! Fakat tek partinin baskısı ne olursa olsun, dörtler cesur hareket ediyorlar, fikirlerini, Ahmet Emin'in *Vatan* gazetesinde şiddetle savunuyorlardı. Böylece 1945 yılbaşı geldi çattı. Dörtlere bir başkası, Cemal Tunca merhum da katıldı ve hatta Sümer Sokak'taki evini parti merkezi olarak arkadaşlarının emrine tahsis etti.

1946 yılının bir 7 ocak günü, gazeteciler bu eve davet edildiler. Demokrat Parti'nin resmen kurulduğu, bu toplantıda Türk kamuoyuna bildirildi. Partinin kuruluş beyannamesi vilayete verilmişti. Yüzlerde yeni bir devrenin ümitleri okunuyordu. Bu toplantıda Menderes susuyor, Bayar suallere maruz kalıyor, fakat bu soruları, Köprülü, Bayar'dan daha atik davranarak cevaplandırıyor, gazetecileri de, Bayar'ı da zor duruma sokuyordu.

Müsamahasız ve mağrur Bayar, bu müdahalelere hiç kızmaz görünüyordu. Hatta Köprülü'nün, kendisini gelmiş geçmiş bütün sadrazam ve başbakanlarla mukayese dahi etmeyeceği, onların çok üstünde olduğu şeklindeki sözleri, Bayar'ın yüzünde yalnız kadere boyun eğen insanın tebessümünü yaratmıştı.

Bu toplantıda hatırda kalacak en önemli nokta şu oldu: Köprülü, mizacının dürtüsüyle Cumhuriyet Halk Partisi'ne şid-

detle çattığı bir sırada bir gazeteci arkadaş, geçmişte D.P. kurucularının da onlarla beraber olduklarını hatırlatınca; Bayar, arkadaşlarının daha ilk basın toplantısında bir pot kırmasını önlemek için, iradeli bir sesle inisiyatifi ele aldı ve hemen şu cevabı verdi:

– Şeref ve mesuliyetleriyle mazi hepimizindir. Ne yapılmışsa iyi niyetle, inkılâbı kurmak ve korumak için yapılmıştır. Fakat şimdi yeni bir devir gelmiştir. Bu devrin işlerini, devrin zihniyetiyle yürütmek zamanı gelmiştir. Mazinin mesuliyetleri varsa, bizim hisselerimiz, şunun bunun mesuliyetlerinden az değildir.

Bu cevap, Köprülü'nün vermeye hazırlandığı cevap değildi. Onun için, bu sefer kadere boyun eğen bir tebessümle susma sırası Köprülü'ye gelmişti.

Hiç şüphe yok, Bayar Demokrat Partiyi kurduğu zaman, Atatürk devrimlerine sıkı sıkıya bağlı kararlıydı. Ne var ki olaylar onu aştı, Bayar kendisini aşan olayların dizginini tutmak kudretini gösteremedi. Günün birinde Atatürk'ün sevdiği, başbakan yaptığı Bayar, devrimleri koruyamaz hale geldi. 1950'de cumhurbaşkanı olduğu zaman Demokrat Parti derhal ezanın Arapça okunmasına yol açan kanunu getirince, Bayar üzüldü, sinirlendi, fakat beş yıllık mücadelede birbirleriyle yüz göz olmuş liderler kadrosu içinde Bayar, Menderes'e söz geçiremedi ve oldu bittiye boyun eğdi. Bu onun aleyhinde fena bir puan oldu, sonraları açılan bu gedikten çok su girecekti.

Aslında oy toplama kaygısıyla arkadaşlarının vermiş oldukları tavizler, onu Demokrat Parti içinde tesirsiz hale getirmişti. Daha muhalefet devrinde Zonguldak'taki kongrede bir delege, “Kadınlar evlerine dönmelidir, dairelerde bunlara maaş vermek kötülüğü teşvik etmektir. Biz ezan sesiyle uyanmak, ezan sesiyle uyumak istiyoruz” dediği zaman, Bayar kulağına eğilmiş, “Bu geri ve iptidâî insanlarla ne yapacağız?” diye sor-

muş, fakat söz sırası kendine geldiği zaman, oyları ürkütmemiş olmak için, o densiz delegenin haddini bildirmemişti.

Bu ve buna benzer sözler, Cumhuriyet Halk Partisi'nin dinsiz olduğu, camiler ahır yaptığı, toplantılarda her gün tekrar ediliyor, alkış topluyor, Demokrat Parti kurucuları da bu sözlerin karşısına, hep aynı endişeyle, yani oy kaybetmek korkusuyla, çıkamıyorlardı. Nihayet idareciler bu sözlerle öylesine yüz göz oldular ki; Menderes başbakan olduktan bir süre sonra, bir gün İzmir'de bir kongrede "Biz elhamdülillâh Müslümanız, Müslüman kalacağız" gibi bir söz sarf etti. Bu söz sürekli alkışlar toplayınca Menderes bundan memnun oldu. Bu hatadan döneceğine, açtığı çığırda yürüdü. Artık hiçbir fren kalmamıştı. Demokrat Parti irticayı kucaklayan bir parti haline geliyordu. Bayar'ın; ezanı Arapça okuttuğu zaman üzülmesine ve acz içinde kahrolmasına rağmen...

Demokrat Parti'nin kurulması, gazetecilik faaliyetimizi çok artırmıştı. *Tasvir*, *Vatan*, *Yeni Sabah*, *Akşam* gazeteleri Ankara'da Birleşik Büro (B.B.) ismiyle bir büro kurduk; ayrı ayrı haber toplayacağımıza, ayrı ayrı masraflar yapacağımıza, bütün büroları bir elde idareye karar verdi. Büronun başına kültürlü, siyasal meselelere derinliğine inebilen bir arkadaşımızı getirdik: Raif Meto. Onun şahsında hem biz gecesini gündüzüne katarak yalnız görev duygusuyla değil, aynı zamanda kalbi ve sinirleriyle de mesleğe bağlı bir arkadaş bulmuş olduğumuz gibi, Demokrat Parti de kıymetini hiçbir şekilde inkâr edemeyeceği, vefalı, yardımcı bir dost bulmuştu. Raif Meto o zamanlar politikanın mihrakı olan Ankara Palas'ta oturuyor, dört gazeteden aldığı maaşa bir o kadar da kendi cebinden ekliyordu. Bayar'ın, Menderes'in, Köprülü'nün yakın dostluklarını kazanmıştı. Demokrat Parti'nin görüşlerini dış basına intikal ettirebilecek ilişkileri olduğu gibi, sefaretlerle de yakın temaslar kurarak, bu çevrelerdeki haberlerin gazetelerimize

aksetmesinde çok yararlı oluyordu. Zaman geçtikçe Meto, Demokrat Parti'ye, daha ziyade Bayar'la Menderes'e dostluk bağlarıyla büsbütün bağlandı. Verdiği haberler dört gazetede birden manşete çıktığı zaman, iktidar salvo ateşine tutulmuş gibi kamuoyunun tepkileriyle sert sarsıntılara maruz kalıyordu.

Raif Meto, bir taraftan ateşli mizacı, harikulade vefası ve bu hasletlerinin yanında, icap ettiği zaman sır küpü haline gelmesiyle, Bayar'ın ve Demokrat Parti ileri gelenlerinin sadece sevgisini değil, aynı zamanda güvenini de kazanmıştı. Batılı mizacıyla, kimsenin hakkını kimseye çiğnetmeden, gazetelerle Demokrat Parti arasında bağlar kuruyor, hatta zaman zaman, kurucuların tutumlarına bile karışarak ciddi eleştirilerle onları uyarmak kudretini gösteriyordu. İşin en güzel tarafı, Meto'nun Demokrat Parti iktidara geldikten sonra dahi kuruculardan hiçbir şey istememiş olmasıydı. Yüreği kavrulduğu halde, ailesinin telkiniyle, avucundaki milletvekilliğini reddetmişti.

Raif Meto'dan bahsedişim boşuna değildir. Bu mücadele devresinde bir gazetecinin tek başına Demokrat Parti davasına ne kadar yararlı olabildiğini göstermek içindir.

Genel idare kurulundan çıkacak haberleri daha evvel kurucularla tartışan, politikanın kulisinde bu partinin gelişmesinde kurucular kadar hizmeti dokunmuş olan, tevazuun perdesi arkasına çekilmiş bir şahsın, bu kavgadaki yerini verebilmek, bu mücadelede onun ne derece etkili olduğunu anlatabilmek içindir.

O tarihlerde, yani 1946 seçimlerinden sonra onunla beraber zaman zaman Bayar'ın Meşrutiyet Caddesi'nin başına Ale-vok Apartmanı'ndaki dairesine gider, baş başa günün olayları hakkında konuşmalarda bulunurduk. Meto'nun kurduğu mekanizmayla Türkiye'nin en çok satan dört gazetesi Halk Partisi iktidarı karşısında müttefik hale geliyorlardı. CHP'ye

hücum mu edilecek? Meto bu hücumların derecesini ayarlıyor, D.P. pot mu kırmış? Menderes kötü bir konuşma mı yapmış? Meto bu potları, bu kötü konuşmaları gizliyor, gazetelere ulaştırmıyor, bazen D.P.'ye yaramayacağını tahmin ettiği haberleri liderlere rağmen gazetelere göndermiyordu. Bayar da, Köprülü de, Menderes de onun bu tarafını çok seviyorlar, merkez idare kurulunda konuşmadıkları şeyleri onunla görüşüyorlardı.

Aynı tarihlerde Nihat Erim *Ulus'ta* Demokrat Parti'ye şiddetle çatıyordu. Raif Meto ile Erim arasında ailevi bir yakınlık vardı. Bu sebepten dolayı da Raif Meto, Erim'e ateş püsküren Menderes ve Bayar'ın karşısında zor durumda kalıyordu. Sık sık, Bayar'ın ve Menderes'in, "Seninki yine neler yazmış?" şeklindeki karşılaşmalar, bir taraftan fikrinin ve gönlünün istikametinde Demokrat Parti'yi desteklerken, diğer taraftan Nihat Erim'le olan münasebetlerini medenî bir anlayış içinde korumaya çalışıyor, yani kanaat ve akrabalık arasında medenî köprüler kurmanın maharetini gösteriyordu. Zaman ilerledi, 1950'nin 14 Mayıs'ında Menderes iktidara geldi. Meto eski samimiyetle, tıpkı muhalefet devrinde olduğu gibi, Menderes'e açılıyor, onun hata yapmasını içi titreyerek istemediği için, başbakanın etrafını saran dalkavuklar kalabalığıyla mücadele ediyor, Menderes'i eski Menderes zannederek onu içtenlikle uyarmak istiyordu.

1950'den sonra Menderes, Bayar'a rağmen Meto'yu çok hırpaladı. Bayar, bu yakın ve fedakâr dostu, kendisinin vefalı olduğunu çok tekrar etmiş olan bu insanı, Menderes'in insan öğüten dişlilerinden çekip çıkarmak kudret ve cesaretini gösteremedi. Çünkü Meto'nun masum ve hayırhâh müdahaleleri artık başbakanı rahatsız ediyordu. Parti arkadaşlarıyla tahammül edilen tartışmalar, Menderes kuyruklu yıldızla binerek başbakan olduktan sonra üzüntü verici, sinirlendirici olmuştu. Onun Menderes'le yakınlığına tahammül edemeyen diğer Menderes yakınları da araya giriyorlar, çeşitli tezvirlerle, mil-

letvekili olmadığı halde, Meclis koridorlarında Menderes namına kulis yapan Meto'yu kötülüyorlardı. Bir gün geldi, Raif Meto iktidarın beslediği şantaj gazetecilerinde en ağır şekilde hırpalandı ve dosttan gelen bu sille Meto'yu siyasetten iğrendirmeye kâfi geldi. Nefret duyguları içinde sessizce köşesine çekildi. Seneler senesi Meto'nun kendini göstermeden ve hiçbir karşılık istemeden yaptığı hizmet, bir çürük sakız gibi yere atıldı ve nankör topuklar altında çiğnendi.

Bu fena bir başlangıçtı. Kant'ın dediği gibi, politikada ahlakın durduğu yerde, ahlakın politikası yapılmaya başlanmıştı.

1948 yılının başlarında Demokrat Parti'de bir gün müthiş bir bunalım patlak verdi. Menderes ve arkadaşlarına göre bu bunalımın sebebi, milletvekili ödeneklerine yapılan zamdı, partinin kamuoyu önünde itibarını düşünmeyen çıkarıcılar, vatandaşın bu zammı iyi niyetle karşılamadığını düşünerek, bu parayı almamalıydılar. Gerçekten de böyle bir tartışma olmuştu. Temyiz üyeliğinden siyasete gelen som hukukçu İstanbul milletvekili Osman Nuri Köni, kanunla verilen bir ödeneğin, şahsî tasarrufa geçtiğini, partinin bu ödenek üzerinde hiçbir iddiası olamayacağını savunuyordu.

Belki bu iddia, fazla para almak isteyen bir bürokratın hukuka dayanan gerekçesiydi. Bu gerekçeyle de zamların partiye veya başka hayır müesseselerine verilmesi yolundaki isteğe karşı şiddetle direniyordu. Bu davranışta yalnız değildi. “Paralar alınmamalıdır” diye açık açık bağırانların karşısında, “bu paralar kanun yoluyla ana sütü gibi helâldir” diyenler ve aslında cesaretsiz oldukları için, paraların alınması yolunda sessizce vır vır edenler de vardı.

Diğer taraftan genel idare kurulunda vazife sahibi olan merhum Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç gibi kimselele kurucular arasında da, ödenek meselesinin dışındaki

meselelerden dolayı fikir çatışmaları oluyordu. Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz, merhum Emin Sazak, Hazım Bozca, Suphi Batur gibi arkadaşlar bilhassa Menderes'in kendi üzerlerinde, Köprülü'nün de desteğiyle lüzumsuz bir hakimiyet kurma sevdasında olmasından şikâyetçiydiler.

Buna karşılık Menderes ve arkadaşları da, politikaya yeni girmiş olan bu gençlerin vaktinden evvel açıldıklarından, alkışları hazmedememiş olmalarından, görev yapmak için değil, şahsiyet kazanmak için baş kaldırdıklarından, Yusuf Kemal ve Emin Sazak'ın da bu gençleri kendi aleyhlerine tahrik ettiklerinden yakınıyorlardı.

Bu sürtüşmelerin, sinsi sinsi çatışmaların, nüfuz yarışmalarının bir gün patlak vermesi gerekiyordu. Bu patlamaya, ödeneğin kıvılcımı sebep oldu ve bir gün parti Meclis grubunda yapılan tartışmalardan sonra grup başkan vekili olan Köprülü'ye çoğunluk güvensizlik beyan etti. Yani Köprülü, grup başkan vekilliğinden paldır küldür iskat edildi. Böyle olunca, genel başkan Bayar, grup başkanı olarak göreve sahip çıktı. Bu güvensizliğin altında, grup başkanı Köprülü'nün genç milletvekillerine karşı sert ve küçük düşürücü tutumunun tepkileri de vardı.

Güvensizlik kararı, Demokrat Parti'de kızılca kıyametin kopmasına sebep oldu. Tahtakılıç ve arkadaşları, Köprülü'nün kendilerini hakir gördüğünü, Demokrat Parti sayesinde adam olduklarını söylediğini duymuşlardı. Köprülü'yle Menderes de, bunlara kırgındılar. Menderes, kendisiyle boy ölçüşmek niyetinde olan bu insanların artık partide yeri olmaması kanaatine varmıştı. Ödenekler meselesi böyle bir zamanda Menderes ve arkadaşları için güzel bir bahane, ele geçmez bir kafa kol kapması oldu. Öküzü boynuzlarından tutup sırtını yere getirmenin sırasıydı. Bu delikanlılar daha muhalefetin ilk yıllarında, gemi azya böylesine alacak olurlarsa, yarın kim bilir ne yapmayacaklardı? Dostoyevski'nin dediği gibi, "tatlı gün-

lerin aşkı bir kin haline gelmişti”. Tahtakılıç ve arkadaşlarıysa, “parti iktidarı onlarda ama zafer bizim olacaktır” diyorlardı. Yine ümitlerinin ve ihtiraslarının bütün hızıyla siyasete atılan bu gençler için politika yapmak hayatlarının esasını teşkil ediyordu. Lâkin ortada hesaba katamadıkları bir başka unsur vardı: Vatandaş ve teşkilât... Evet, vatandaş ve teşkilât ödenek işinde kurucuların tarafını tutuyordu. Seçmen, partinin zedelenmesini istemiyor. Yusuf Kemal Tengirşenk, Emin Sazak gibi bazı yaşlıların da kıskırttıkları gençlere bir türlü güvenemiyordu. Menderes ve arkadaşları, ihtilâfa meşru bir sebep aramak icap edince partililerin de eğilimini hesaba katarak ödenek meselesini ortaya attılar. “Köprülü’yü grup başkanı vekilliğinden düşürmeye kalkanlar, ayda 300 liralık bir fazlalığın tamamı içindedirler” sözü süratle etrafa yayılıverdi. Bu arada Bayar’ın grup başkanı olarak ortada gözükmemesi, Menderes-Köprülü takımını çileden çıkarmıştı. Başkan kendi arkadaşlarına ihanet ediyordu.

Halbuki, kavga bitip de sisler dağıldıktan sonra gördük ki, partiden ayrılanlar arasında ödenekleri, kurucuların arzusuna uyararak almayan ve başka yerlere hibe edenler olduğu gibi, ödenekleri benimseyip kendilerine mal edenler arasında da, sonradan Menderesçi göründükleri için Meclis reis vekili veya bakan olanlar da oldu.

İhtilâf halledilmez bir şekilde sürüp giderken Bayar’ın uzlaşma çabaları da boşa gidiyordu.

Partiyi parçalamamak için Tahtakılıç ve arkadaşlarının bir barış zemini bulmak üzere Menderes ve Köprülü şerefine Karpiç’te vermek istedikleri ziyafete, Köprülü ve Menderes gelmediler.

Buna karşılık o günlerde gazeteler, Menderes’in Köprülü ve Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu’yla birlikte Ankara’dan İzmir’e hareket ettiklerini, ertesi gün de Manisa’dan gelen haberlerden, yola çıkanların, parti içindeki anlaşmazlığı her şeyi göze

alarak açığa vurduklarını ve anlaşmazlık halinde oldukları arkadaşlar aleyhine sert demeçler verdiklerini yazdılar.

Bin bir emekle büyütülen, bin bir fedakârlıkla geliştirilen Demokrat Parti çatır çatır çatırdıyordu.

Bu demecin çıktığı akşam, hatırasını her zaman değer verecek muhafaza ettiğim çok kıymetli gazeteci arkadaşlardan, Konya milletvekili Sabahattin Sönmez'le Bayar'ın Alevok Apartmanı'ndaki dairesine gittik. Tasalı zamanlarında olduğu gibi Bayar çok düşünceliydi. Ben de, Sabahattin Sönmez de Menderes, Köprülü ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu üçlüsünün ya hep ya hiç şeklinde ortaya çıkan tutumlarını tasvip etmediğimizi kendisine söylemiştik. Partiyi parçalamanın zamanı değildi. Menderes ve arkadaşlarının anlaşmazlıkta haklı oldukları farz edilse dahi, bu kavgayı sokaklara dökmenin hiçbir anlamı yoktu. Demek ki onlar, bir kısım arkadaşları tasfiye ederek, partide gerçekten bir hegemonya kurmanın heveslisidiler. Bu, tehlikeli bir çığır, kötü bir başlangıçtı.

Bayar susuyor, fikirlerini gözlüklerinin altında zapt etmek istiyordu. Menderes ve arkadaşlarının bu tutumlarını beğenmediğim için bu bölücü demeçler aleyhinde bir yazı yazdığımı söyledim. Bayar sakin ve düşünceli haliyle, "Okur musunuz?" dedi. Okumaya başladım. Beni dikkatle dinliyordu. O sırada telefon çaldı: Şehirlerarası. Bayar hole telefona gitti, karşısında Menderes, Köprülü ve Karaosmanoğlu'yla birlikte yola çıkmış olan Kütahya milletvekili İhsan Şerif vardı. Biz Sabahattin Sönmez'le içeriden Bayar'ın sözlerini dinleyebiliyorduk.

– Arkadaşlara söyle, çok üzüldüm. Her şey halledilir. İşi kararında bıraksınlar... Rica ediyorum, beni zor durumda bırakmasınlar... Olur... Tamam...

Bayar tekrar odaya döndü. Ben makaleyi henüz bitirmemişim; arkasını okumamı beklemeden:

– Siz o yazıyı yayımlamayın, dedi, artık lüzum kalmadı. Hızlarını aldılar. Her halde başka demeç vermezler.

Bir gün sonra gazetelerde, parti çevrelerinde bomba gibi patlayan bir haber okundu:

“Bayar, arkadaşlarına mülâki olmak üzere İzmir’e hareket etmiştir.”

Demek ki Bayar, düşünmüş taşınmış, Menderes ve arkadaşlarını karşısına almaktansa mücadelenin neticesinde ulaşmak istediği amacı kaybetmemek için Kipling’in dediği gibi, rüyasına kavuşmak için uykudan uyanmıştı.

Duyduğumuza göre, Manisa’dan İzmir’e gelen Menderes ve arkadaşlarını, parti içinde büyük saygıyla sevilen merhum Ekrem Hayri Üstündağ evvela yatıştırmak istemiş, fakat bakmış ki bunlar gençleri tasfiyede kararlı, “Ya onlar ya biz” diyorlar, o zaman iki kötü ihtimalden ehvenini seçmiş, Menderes ve arkadaşları partiden ayrılacak olurlarsa Demokrat Parti’nin çökeceğini tahmin etmiş, bu sebepten kurucuları tutmak yoluna gitmiş; bu arada Menderes, Köprülü ve Karasmanoğlu Bayar’ın temkinli tutumunda da hiç hoşlanmadıkları için, Bayar İzmir’e gelince Fevzi Lütfi’nin Alsancak’taki evinde kıyamet kopmuş, âdetâ Bayar’ın üzerine yürümüşler, kendisini köşeye sıkıştırarak tehdit etmişler. Bunun üzerine Bayar, Köprülü’nün D.P. Meclis grup başkan vekilliğinden istik edilmesiyle onun yerine geçerek eline almış olduğu grup başkanlığından âdetâ koparak istifa etmiş ve sonunda Millet Partisi’nin kuruluşunu hazırlayan çatlamaya da yol açılmış. Bayar, Menderes ve arkadaşları birleşerek, bundan böyle hep beraber yürüyeceklerine dair sessizce besa etmişler; Bayar, bu besaya Menderes ölünceye kadar galib tek taraflı olarak sadık kalmış...

Bu olayın acılığı, politikanın sırça köşkünde oturup, etrafını görebilen insanların yüzünü, kinin erimiş gibi buruşturdu.

Toplum için düşünebilmek ve düşündüğünü tatbik etmek için politikaya girmek insanın var oluşunun delilidir. Ama hangi insanın? Başarılı demokrasilerin de sırrı işte bu kemale ermiş insan tipini yaratabilmektir. Çok eski bir İngiliz atasözü, “İnsanları tanıdıkça köpeklere sevgim artıyor” der. Kemale ermiş insan azdır. Onun için politikacının ustası, ham meyveleri olgunlaştırmakla da görevlidir. Politika, aslında büyük, ciddi ve çok büyük bir sanattır. Taşı yontabilir, tahtayı işleyebilirsiniz, fakat filozof Pascal’ın tarif ettiği gibi, esen rüzgârlara göre kamış gibi eğilen insanı hammadde halinde kullanarak, ondan devlet yaratmak, büyük akıl ve akıldan da daha büyük çeşitli erdemlikler isteyen bir sanattır. İnsan zayıf ve kuvveli tarafları ile iç içe yaşayan hesaba gelmez bir yaratık olduğu için zaman olur, İngiliz atasözünde olduğu gibi sizdeki köpek sevgisini artırır, yine aynı insan gözlerinizi yaşartacak büyüklükler gösterebilir. İnsandaki bu zaaf, kuvvetler hem insanın hem de insan dolayısıyla toplumun kaderini çizer.

D.P. içindeki bu çatlama böyle bir kaderin ürünü oldu. Tahtakılıç ve arkadaşları daha az hırçın olsaydılar belki Menderes ve arkadaşları da bu kadar sert olmayacaklardı. Tahtakılıç ve arkadaşlarını teşvik edenler bir gün sıkıyı görüp onların arasından çekilerek Menderes’e iltica etmeseydiler, onu şişirip sorumsuzluğa itmeseydiler, Menderes belki bugün hâlâ sağ olacaktı. Bayar soğuk bir hesap yaparak, duygularını ezmeseydi, belki de Demokrat Parti’nin dingili hiç kırılmayacaktı. Bayar’ın kararlarında tesir altında kalması, oyunlara uyması, kendisine, arkadaşlarına, D.P.’ye ve özellikle memlekete zarar verdi.

Bir kere çatırtı başlayınca, artık devam edecekti... Menderes ve arkadaşları İzmir’deki kuvvet gösterisiyle neticeyi kazanmış oldukları için, o zamana kadar tereddüt içinde yaşayan seyirciler vicdanlarındaki terazinin kefesini Menderes’in tarafına doğru eğmeye başladılar. Şaka değil, bu grup Bayar’ı bile

zor kullanarak yola getirmişti. Temizlik tamamlanmalı, bundan böyle Menderes cephesine karşı hiç kimse, hatta Bayar bile, ayaklanmak cesaretini göstermemeliydi!

Hüsnü Yaman, Menderes'in onbaşı gibi ona hizmet ederdi. Mükerrerem Sarol, İstanbul'da gözü kapalı olarak onun direktiflerini yürütüyordu. Ne dilerse, ne isterse o işi tereddütsüz, "bana ne derler?" diye çekinmeden yapabiliyordu. Onun için Menderes, Sarol'u severdi; bu nedenle de Bayar Sarol'dan için için nefret ederdi. Sarol'un kazandığı itibar ve sevgi başka birçok insanlarda da ona benzemek istidadını yaratmıştı. Böylece D.P. içinde, haklıyı haksızdan ayırmayan, Menderes istediği zaman gözünü budaktan sakınmayan, enerjisini ve aklını Menderes'in emrine tahsis etmiş militan bir sınıf teşekkül etmişti.

Mücadelenin tam bu aşamasında Demokrat Parti'nin hali meşhur Samos'lu Pythagor'un İsa'dan altı yüzyıl evvel Atina'daki olimpiyat oyunlarını seyrederken yaptığı tarife çok benziyordu.

Pythagor: "Bazıları dükkân işletirler ve yalnız çıkarlarına bakarlar, başkaları arenada hayatlarını tehlikeye atarak zafer ve şeref peşinde koşarlar, bir diğer grup da bu zafer ve şeref peşinde koşan insanları seyreder, onlar muzaffer oldukça onlara alkış tutar. Bu sonuncuların yaşama şartları diğer iki gruptan daha kötü değildir" demişti. Demokrat Parti'de de dükkân işletenler vardı, meydana iktidar ve zafer için güreşenler vardı, bunları alkışlayanlar arasında da zafer için güreşenlerin ayağına çelme takan insanlar göze çarpardı. Onların yaşama şartları da tuttıkları alkış yüzünden tıpkı meydana güreşenler kadar mükemmeldi.

1950 seçimlerine girileceği sıralarda Demokrat Parti İstanbul il başkanı rahmetli avukat Esat Çağa idi. Menderes ekibi onu

hiç tutmuyor, onun yerine Sarol'u işbaşına getirmek istiyordu. Yaklaşan seçimlerde İstanbul'da, sağlam ve kendilerine bağlı bir başın bulunması şarttı. Oysa ki Esat Çağa, aldığı terbiye ve mizacıyla emir kulu olacıklardan değildi. 1950 seçimleri gelip çatinca, Menderes'in Sarol'a olan aşırı muhabbetinin sebebi de anlaşıldı:

İstanbul, 1946 seçimlerinde Demokrat Parti'ye oy vererek rengini belli etmişti. Üstelik yine İstanbul 30 milletvekili çıkarıyordu. Bu suretle Menderes İstanbul listesine hakim olarak, evvela kendisini ve yakın arkadaşlarını, sonra da kendisine minnetle bağlanabilen kimseleri Meclis'e kolaylıkla sokabilirdi.

Bu amaca ulaşmak ve İstanbul üzerindeki egemenliği teminata bağlamak için Esat Çağa'nın her ne pahasına olursa olsun tasfiyesi gerekiyordu. İlçe kongrelerinin sonuncusu da yapılmış (Eminönü) bu kongrede il kongresine gidecek delegelikleri Çağa taraftarları kazanmıştı. Böyle olunca Esat Çağa'nın il başkanı olması tabii idi. Bu durum karşısında Çağa'nın her ne pahasına olursa olsun il başkanı olmasına mani olmak lazım geliyordu.

Bunun üzerine Mükerrer Sarol, Hüsnü Yaman ve arkadaşları sanki Eminönü ilçe kongresi bölünmüş ve üyelerin bir kısmı bir başka kongre yapmış gibi, düzme zabıtlar tanzim ettiler, genel idare kurulu iki kongreden hangisinin meşru olduğunu tespit üzere üç kişiyi İstanbul'a gönderdi, bu üç kişi, aldıkları talimat gereğince, etkileriyle çok sonra demokratik hayatımızı zedeleyecek olan bir sonuca vardılar. Uydurma zabıtlarla gerçekten yapılmış gibi gösterilen kongreyi meşru telakki ettiler. Böylece Demokrat Parti'de iktidar uğruna sahtecilik başlamış bulunuyordu.

Bayar, aslında Esat Çağa'yı beğeniyor ve seviyordu. 1946 ile 1950 arası, Beykoz'a gittiği zaman Çağa'nın evine misafir olmuş ve onu Beykoz'daki başarılarından dolayı övmüştü. Se-

çim kaprisi yüzünden haksız yere azap çekmesine, manevî eziyetlere uğramasına razı değildi. Onun için bu İstanbul operasyonundan hoşlanmamıştı. Birtakım profesyonel politikacıların Menderes'le parti için dolaplar çevirmek üzere işbirliği yapmaları onu üzüyor ve kızdırıyordu. Fakat hiçbir şey de yapamıyordu. Bir kere İzmir'de Ekrem Hayri'nin evinde kuvvete boyun eğmiş, besa demişti. Buna rağmen beni arattı, Ankara'daki evine gittim.

Esat Çağa meselesini anlattıktan sonra:

– Ben, dedi, bu adamlarla baş edemiyorum, (bu adamlar dediği Menderes ve Köprülü'ydü), İstanbul'u yine allak bullak ettiler. Senden rica ediyorum, Esat Çağa'yı bul, ona tarafımdan selam söyle, kendisine karşı son derece sevgi ve saygım vardır. Seçimlere gidiyoruz, fedakârlık etsin, bu adamlarla mücadeleyi bıraksın. Ben onu nereden isterse milletvekili yaparım. Kuvvetli olduğumuz, 30 milletvekili veren İstanbul gibi bir yerde parçalanmayalım. Tekrar ediyorum, nasıl isterse onu öyle memnun ederim.

Çağa'ya bu haberi ulaştırmak üzere derhal İstanbul'a geldim. Menderes'le Köprülü zaten İstanbul'da, Çağa meselesiyle meşgul oluyorlar ve Pythagor'un kendilerini alkışlayacak olan insanlarını kendi etraflarına topluyorlardı. Ben doğruca Esat Çağa'yı buldum, kendisine mesajı mahrem olarak naklettim. O anda hürmet telkin eden bir halle, hiç tereddüt etmeden:

– Peki, dedi, ben milletvekilliği de istemiyorum. Mücadeleyi sayın Bayar'ın arzusu gereğince terk edeceğim!

Not defterimi aldı, "Parti menfaatini şahsî mülâhazalar üstünde tuttuğum için mücadeleden vazgeçiyorum ve meydanı muarızlarıma bırakıyorum!" diye yazdı ve yazının altını imzaladı.

Bayar ertesi sabah İstanbul'a gelmiş, Maçka Palas'ta oğlu Turgut'un evine misafir olmuştu. Kendisini ziyarete gittiğim

zaman Köprülü'yle Menderes'i orada buldum. Benim oraya gelişimden, bu meseleden haberi olmadıkları halde, nedense pek hoşlanmadılar. Bir arada bulunduğumuz üç beş saat süresince bu meseleye hiç temas etmedik. Ayrılırken Bayar beni kapıya kadar geçirdi; orada Esat Çağa'nın muvafakatini aldığımı söyledim, not defterimdeki beyanı okudum.

– Bunu ben hiç bilmemiş olayım, dedi, sen Park Otel'e git, işi Menderes'le Köprülü'ye anlat. Bakalım ne diyecekler?

O akşam Park Otel'in bar kısmında Köprülü ve Menderes'le buluştuk. Bir köşede Yahya Kemal, heyecanla etrafındakilere büyük Fransız yazarlarının edebiyat dışındaki ikinci meslekleri hakkında bilgi veriyordu.

Günün batıp da ışıkların yandığı bir saate, Esat Çağa ile görüştüğümden, cebimdeki not defterinde meydana onlara bırakan bir deklarasyonun hazır olduğundan hiç bahsetmeden:

– İster misiniz, dedim, Çağa ile görüşeyim ve kendisini bu mücadeleden vazgeçirmeye çalışayım?

Menderes birdenbire heyecanlandı, alevlendi:

– Ne diyorsun? dedi, büyük bir hizmette bulunmuş olursun. Yazık değil mi? Bak parti İstanbul'da elden gidiyor. Bu çöküntünün bütün memlekete tesiri olmayacak mı?

– Kendisine, bu fedakârlığın karşılığında, kabul ederse, bir milletvekilliği vaadinde bulunabilir miyim?

– Elbette, yaptığı hizmet takdir gerecektir. Büyük vatanperverlik etmiş, minnetimizi kazanmış olacaktır. İsteddiği yerden aday gösterebiliriz.

Zaten yerine getirmiş olduğum görevi ertesi günü yeniden yapacağım gibi oradan ayrıldım. Doğru Maçka'ya giderek durumdan Bayar'ı haberdar ettim, memnun oldu.

– Bakalım, dedi, yarın ne diyecekler ve ne yapacaklar?

Ertesi günü Menderes, Hüsnü Yaman vasıtasıyla beni *Tasvir*'deki büromdan belki on kere arattı... Çağa ile konuşup konuşmadığımı, ne netice aldığımı merak ediyordu. Ben de akşama kadar “yok” dedirttim, nihayet akşamüstü telefona çıktım, müjdeyi verdim ve yemekten sonra Galatasaray mektebinin karşısındaki Hatay Pastanesi'nde buluşmaya karar verdik.

Hatay Pastanesi'ne girdiğim zaman, Menderes, Köprülü ve Hüsnü Yaman kapının sağ tarafındaki bir masada oturmuşlar, gözleri sokakta, beni bekliyorlardı.

Uzun girizgâha lüzum görmeden defterimi çıkardım. Çağa'nın el yazısıyla yazdığı satırların sayfasını Menderes'e uzattım. Menderes aldı, okudu, bir daha okudu. Ben, yüzündeki çizgileri tetkik ediyordum. Neticenin alındığına güven getirdikten sonra, iyi bir kâğıt yakalamış pokerci edasıyla, hiçbir şey olmamış gibi, defteri Köprülü'ye uzattı, o da okudu, okudu; Hüsnü Yaman'a verdi, Hüsnü Yaman defteri tetkik ederken, Köprülü sinirli ve hatta öfkeli bir sesle:

– Bu olmamış, olmamış... dedi, yazsın, ben namussuzum diye yazsın, ben komünist, bozguncuyum diye yazsın ve imzalasın! Ondan sonra düşünürüz:

Defteri Hüsnü Yaman'ın elinden çektim; Menderes'e döndüm:

– Siz ne diyorsunuz?

Güldü:

– Hocanın hakkı var, dedi.

İşyan boğazımı tıkamış, iliklerime kadar donmuştum. Birdenbire kendimi Esat Çağa'ya karşı suçlu hissettim. Onun iyi niyetini, Menderes ve Köprülü'nün kötü niyetine yapmıştım.